

2002. POÈTICA DE LA CIUTAT. CRÒNIQUES DES D'ELX

Gaspar Jaén i Urban

L'especulació municipal i la llonja d'Altabix

Gener 2002

Retrat d'un que s'enamorà del dibuix i dels colors

Març 2002

De com es regaven els horts de palmeres d'Elx

Abril 2002

**La destrucció de l'hort de Motxo programada per l'Ajuntament
d'Elx**

Abril 2002

Tu recuerdo en Roma, Luís

Juliol 2002

Curs «Arte y pensamiento en torno al jardín». Notes

Juliol 2002

Supèrbia

Juliol 2002

Vint anys del Catàleg d'Edificis Protegibles d'Elx: 1982-2002

Agost 2002

**De com intente en va aprendre a no veure això que anomenau
paisatge**

Octubre 2002

El nu i el despullat

Novembre 2002

La desaparición de los huertos de palmeras de Elche

Novembre 2002

L'ESPECULACIÓ MUNICIPAL I LA LLONJA D'ALTABIX

Gener 2002

La destrucció de la ciutat d'Elx i la seua conversió en diners programada pel capital immobiliari i d'allò més ben dirigida des de l'Ajuntament, segueix endavant i ens amenaça amb un nou i lamentable enderroc, el de la llonja de fruites i verdures d'Altabix, per a fer pisos en el solar resultant i, com no, aparcaments d'automòbils a muntó. Es tracta d'un negoci immobiliari i especulatiu d'alta volada que fa una intensa pudor de desenvolupisme-anys-60 del que tant agrada a l'autoritat local i als seus assessors econòmics i urbanístics, una operació com la de les salines del Pinet, com la dels aparcaments en via pública o com la de la urbanització dels horts de palmeres. En el solar resultant de la destrucció d'un bon edifici, útil i bonic, alguns faran un bon negoci particular després de malbaratar un equipament social. (Com sembla que volen fer en la caserna de la guàrdia civil, com s'ha fet amb la zona verda de l'hort de la Porta de la Morera, amb la casa neoàrab de l'Almòrida o com, més arrere, es feu en el Quarter vell, en el camp de futbol d'Altabix o en l'hort de Gil).

Però ja ho sabem: tot és la mateixa cosa. L'arrancament de palmeres del parc municipal per al funest aparcament del Rerapalau, l'increïble augment d'edificabilitat del darrer pla general, l'escandalosa reconversió de jardins en zones edificables, els guanys immobiliaris desemesurats, la venda de terreny públic amb fosques permutes, l'especulació del sòl de terra, les obres inútils i prescindibles que ens fan la vida impossible i que no s'acaben mai. Tot significa el mateix: la conversió en diners de la ciutat. Trist segle XX al llarg del qual hem vist desaparèixer l'Elx tradicional per a convertir-se en una ciutat fosca, incòmoda, lletja i anodina. Ara, aquest projecte ens desfà més encara a nosaltres mateixos, ens torna a negar els records i la memòria i fa, més i més, del lloc on vivim un petit infern d'automòbils, mal humor i por, on cal sobreviure respirant per les ferides com aconsella García Calvo. El capital, mentrestant, aplaudeix la mar de content, ja que és d'allò més còmode tenir un alcalde de sigles socialistes i obreres per a fer política urbana reaccionària i burgesa. Ma mare, mentrestant, segueix dient-me: "Nene, si no van a fer-te cas i et prendran més malícia". I potser ma mare té raó i denunciar les barrabassades que es fan a Elx no val per a res (a més de per a provocar venjances), però com això no se sap de cert (i cal confiar en les coses que no se saben), parlem-ne per si de cas.

La llonja d'Altabix ha estat considerada des del 1978 un dels edificis d'arrel industrial significatiu de la població. Es troba inclòs a les guies d'arquitectura d'Elx i de la província i formà part del Catàleg municipal d'edificis protegibles (1980-

1982) fins que per orde directa de l'alcalde en fou exclòs, com tots els altres edificis municipals, en la darrera revisió del planejament urbanístic (1998). Es aquest un edifici de grans dimensions que ocupa una illa sencera de forma rectangular. Tot al voltant se situen magatzems i espais tancats i hi ha dues entrades al gran pati interior situades en el centre dels dos costats majors del rectangle. A l'interior hom projectà, enmig, dues grans naus -que finalmente foren tres- obertes, amb estructura metàl·lica i coberta de fibrociment. Per fora, les altes i llargues parets de gran altura estan pintades de color crema, amb la continuïtat només rompuda per obertures apaisades molt allargades que s'alternen amb d'altres circulars. Les naus laterals tenen coberta inclinada de teula plana, amb els capcers adornats amb volutes i curves. Fins fa poc la llonja seguia utilitzant-se com a mercat de majoristes. Ja el 1981 començà a parlar-se'n per part de l'ajuntament de fer-ne una nova per a construir aquí habitatges (!), però després, més assenyadament, es parlà de mantenir l'edifici per a equipament esportiu i per a arrecerar activitats culturals.

Pel que fa al barri, dit de la Llonja, aquest és un eixample d'Elx projectat el 1935 a llevant del poble antic, però que no començà a fer-se fins els anys 40, quan la llonja, precisament, fou origen i motor de l'ocupació del barri. Les cases originals, d'una o dues plantes, han estat substituïdes des dels anys 70 per cases de 4, 6 o 8 pisos. L'ús i la fesomia de la llonja la convertí en una fita urbana de gran importància per al barri. Fins i tot al plànol es troba senyalitzada molt clarament, en ocupar una illa d'extensió doble o triple que la de les illes veïnes.

L'edifici, planejat ja abans de la guerra, el 1936, es construï entre el 1941 i el 1943 segons projecte de l'arquitecte Antoni Serrano i Peral, qui aquests anys ideava al centre d'Elx bons edificis per a l'alta burgesia local. Aquesta és una construcció intermèdia entre l'arquitectura fabril del segle XIX i el racionalisme. De les fàbriques agafà les obertures tancades amb gelosia de rajola formant estranys i suggestius dibuixos (el millor exemple d'aquests ornaments es donava a les ceràmiques), com també les cobertes a dues aigües amb adornaments al capcer i les grans naus amb boniques estructures de ferro. Del racionalisme agafà alguns elemenys ornamentals, com ara l'interessant entrada art-déco, amb reixa i dos pilars laterals, les obertures circulars i, sobretot, la composició de les finestres, que aquí a penes són un esquinçament de les parets. Aquesta unió de les diferents finestres en bandes horitzontals és l'element formal de més interès. Els acabats són pobres, segurament com a conseqüència de la penúria econòmica dels anys de post-guerra. Des d'un punt de vista funcional, la concepció de l'edifici com a gran espai per a contenir les mercaderies l'apropa als grans mercats europeus i és suggerent

per les moltes possibilitats d'ús que tenen aquests espais oberts i lliures.

Bé, doncs tot açò es troba condemnat a desaparéixer si la gent del barri no fa alguna cosa. Vostés, veïns, són els que es veuran més directament afectats amb la barbaritat urbanística: amb la pèrdua de l'edifici i de l'equipament públic i, sobre tot, amb la terrible densificació del barri (un barri on el que cal fer és esponjar l'edificació i reduir la densitat d'habitants i d'habitatges). Vostés haurien de ser els primers en dir NO a la gran operació especulativo-immobiliària projectada per l'Excel·lentíssim Ajuntament d'Elx en el sòl de terra públic de la ciutat. Per vostés faran.

GJiU. 23-01-2002

[«L'especulació municipal i la llonja d'Altabix», Información,
Elx, 17-02-2002, p. 12]

Revisat: 19-04-2002

RETRAT D'UN QUE S'ENAMORÀ DEL DIBUIX I DELS COLORS

Març 2002

Dedicat a Manuel Martínez Torres,
a son fill i a son pare.

Potser que el nom el predestinàs a exercir una professió respectable i assentada, advocat, farmacèutic o metge, amb despatx obert i clientela fixa. ¿Qué volia dir això de dibuixar?. Eren coses que no estudiava la gent com cal. I, en el millor dels casos, encara si pintàs amb precisió acadèmica retrats de nens de la burgesia local, endiumenjats i somrients, o fes d'artista només en hores lliures, com ho fa tanta gent de casa bona. Però no, havia d'entregar-se per complet a aquella passió malaltissa i dibuixar obsessivament, amb extremada pulcritud, pètals, fulles, brots i branquetes dels jardins on passava les hores reclòs, els dies i els anys; havia d'ajuntar-se amb aquell pillard que es feia passar per captaire cec i anar com un gitano pels mercadets del voltant de la ciutat venent pintures de fruites i flors, com sexes oberts, amb títols colpidors i provocatius, curiosos filacteris amb garlandes de pinzellades d'aquarel·la, com vegetals fantàstics, que les dones col·locaven, emmarcats, sobre la llinda de les portes de l'apartament. Quan sa tia carnal, en eixir de missa, es va veure retratada (al títol de l'obra ficava clarament el seu nom), despullada de cintura cap avall, amb les cames entreobertes, estigué a punt de desmaiar-se. Però ell, heroicament, ja s'havia rebel·lat contra el destí i havia abandonat una existència confortable per conrear la seua passió, ja no tan secreta. I el que li quedava de vida pensava dedicar-se a omplir hàbilment i fructífera papers i teles amb uns traços de tinta xinesa i llapisseres negres i de colors de rara delicadesa, fresca i espontània, amb unes pinzellades de pintura a l'oli obertes i extenses, amb colors cridaners que retrataven fràgils flors fictícies, primaveres i tardors als jardins tancats, buscant allò que d'innocència i veritat guardava encara un món envellit. Treballà molt de temps assegut cada tarda vora el balcó esbatanat de la mediocre vila provinciana, adinerada i fabril, on va recalar. I entre el cel perpètuament blau dels seus jardins no enyorà mai la vida plàcida i burgesa que li estava reservada i de la qual, en bona hora, havia pogut fugir. Diu que el solien veure sense afaitar, prim, amb la vista més i més minvada de tant esguardar el fons de les coses, passejar alegrement de la mà del seu fill que creixia i l'estimava profundament. Els que el veien deien que semblava ser feliç.

GJiU. 24-03-2002

[«Retrat d'un que s'enamorà del dibuix i dels colors», en Manuel Martínez Torres, Elx, ed. CEU, sense paginació general

(text en prosa de presentació en el catàleg d'una exposició de
pintura, 12/30-04-2002)]
Revisat: 12-04-2002

DE COM ES REGAVEN ELS HORTS DE PALMERES D'ELX

Abril 2002

Per a Víctor que, de xequico,
regava l'hort amb son compare.

L'aigua arribava a l'hort de Motxo des del partidori d'Abet. En ocasions, com aquest partidori treia poca aigua, posàvem també el partidori de Nijassa (quan no el tenien regant l'hort del Cebo, ja que per aquell temps, a don Jerónimo -un advocat que no exercia, espanyolista, dels antics senyors d'Elx- li havia donat per regar sovint el seu hort per mor d'un plet que mantenia amb l'ajuntament i, com deia el pare, sempre estava donant la llanda). Alguna vegada, quan els regadors municipals prenen vacances, fins i tot podiem posar el partidori de Candalix. I aleshores sí que venia una bona talla per la caixa d'Abet que omplia tot d'una les séquies de l'hort. El pare solia regar els bancals, on, com a tots els horts d'Elx, hi havia hagut plantats mangraners, però nosaltres, una vegada havien desaparegut d'allí els conreus associats a la palmera, i només hi quedaven unes quantes oliveres esparses, algun ginjoler escàs i algun mangraner secallós que no donava fruit, no solíem fer-ho; preferíem girar l'aigua només quan era imprescindible i tenir-la escampada per les séquies, profundes de tant escurar-les, que s'omplien a vessar, xopant el peu de les palmeres i l'herbam dels marges.

Aquella aigua, més o menys abundant, mesaina escassa, relativament barata i força dolenta, era l'aigua immemorial que baixava pel riu Vinalopó, la rambla per antonomàsia a Elx, el riu d'arena dels musulmans, una riera de règim torrencial que s'omplia amb les avingudes provocades per les fortes tempestes, i per on, habitualment, baixava només un prim fil d'aigua. Era una aigua que arribava a Elx molt salinitzada, si més no, segons els documents escrits, des de l'edat mitjana, però a partir dels anys setanta del segle XX, a l'elevada salinitat se li afegiren tota mena de residus químics industrials i urbans (olis, detergents, pols de marbre, desaigües) que abocaven al riu, sense depurar, els pobles de la conca.

Aquests abocaments podien fer de sobte d'un intens color blau turquesa (o blanc, o negre) el cabal de l'aigua que entrava a l'hort. I els residus deixaven sistemàticament en la superfície de l'aigua que anava embassant-se en les séquies unes taques iridiscentes, unes línies ondulades de colors bellíssims, un rastre de brutícia que formava corbes capricioses i matemàtiques, lleugerament mòbils. I quan acabàvem de regar, després de set o deu dies, i l'aigua s'endinsava en la terra, la salabror, l'oli i els residus orgànics i químics quedaven al fons de les séquies, tot formant, on més havia dormit l'aigua, una costra apegalosa i humida que podria les plantes i no

deixava germinar les siments i per on els gossos de la casa buscaven restes de quemenjar o animals morts vinguts amb l'aigua. Només la grama, fincant els dits i els ulls resistents entre aquell suc, borrava a l'estiu, ufanosa, indiferent al verí, i calia arrancar-la sovint escurant les séquies; era tan silvestre la grama que, amagada sota terra, havia resistit fins i tot els herbicides l'ús dels quals s'havia generalitzat a Elx i que el pare, com tots els hortolans (i els jardiners municipals que els substituïren), acostumava a tirar per a assecar la brossa, encara que nosaltres no els vam voler gastar mai, els herbicides, car ho mataven tot, excepte la grama que, amagada sota terra, s'hi resistia i colonitzava el lloc que deixaven les espècies vegetals més dèbils que havien sucumbit a l'enverinament químic.

Malgrat la brutor de l'aigua, el brossam dels bancals i les palmeres, malaltes des de fèia dècades de cotxinilla, sequera i abandó, agraien aquells regs d'aigua salada. I a l'estiu, si el fred i la malaltia no les havia fet patir massa, les palmeres mostraven bledanes el plomall de les palmes retallades en el color del cel al capvespre. I a l'hivern, quan la tardor havia estat plujosa, l'agret d'abundants floretes grogues, les bledes grandioses, les malves violeta, els melvins lila, els colls de colom blancs i negres, els llissons, menja de conills, que els humans posàvem en les amanides de ceba, les esparragueres, amb espàrrecs sucosos que menjàvem rostits o en truita, la segaïssa generosa, alguna mata de fenoll... el variadíssim herbam dels horts encatífava els bancals de talls verds i tendres que esclataven de flors de colors diversos només insinuar-se la primavera. Aquesta imatge paradisiaca només podia donar-se, és clar, amb la brossa bona, car la brossa dolenta s'havia d'arrancar tot d'una: soses, saionares, junça, salamandrons, panissola... obsessionaven el pare que als seus vuitanta-anys complits, encara les arrancava, apenes borrar, d'un tironet o d'una fecetada perquè no empestassen tot el camp amb la siment.

No sempre, però, havia tingut l'aigua una salinitat tan elevada. Els arqueòlegs suposaven, amb bon criteri, que en temps dels romans el cabal d'aigua viva del Vinalopó hauria estat continuat i d'una qualitat acceptablement bona per a poder fer l'extensa centuriació d'Illice, centrada per la important colònia Júlia. Tampoc, és clar, havia estat tan enverinada l'aigua en temps més recent, puix que encara en la nostra infantesa, la mare i la iaia ens banyaven en la séquia principal de l'hort, darrere de la casa, sobre un pedrot gran i pla que salvava un petit desnivell i on l'aigua, accelerada per la pendent i l'estretor del pas, corria en passar i cantava. Més endavant, quan van fer la tanca d'obra de l'hort, entubaren aquell tros de séquia i destruïren el pendís dels nostres banys infantils. Vam plantar al mateix lloc un arbre del paradís

(ulivo do paradiso, li diuen a Portugal) en record d'aquella infantesa, feliç i lluminosa, mil vegades revisitada, on no hem sabut tornar mai sense un intens regust d'enyor i de mancança.

El cas és que l'aigua, senzilla, doble o triple, eixia del partididor d'Abet de la séquia Major del pantà. Aquell partididor, que abans es trobava en la perifèria del poble antic, a l'aire lliure, com tots els altres partidors, i on es podia accedir per a desfer els embossos, amb els successius (i funestos) eixamplaments de la població havia quedat embotit en la planta baixa d'un dels vulgars i miserables edificis de pisos del carrer de l'Infante Don Juan Manuel. Alçat una trapa de ferro, en el petit local de planta baixa on quedà instal·lada l'antiquíssima i decaiguda Troneta de partir l'aigua, el posador obria i tancava el modern partididor d'Abet.

Fins a l'hort de Motxo, tot el trajecte de la caixa era ja subterrani, entubat, i anava per les voravies dels carrers a excepció del tros que travessava l'hort del Sol pel migdia. Les diferents parades estaven amagades sota trapes de ferro i només a dues d'elles es podia encara veure l'aigua i en l'escorrim que deixaven per les séquies veïnes podien abeurar els pardalets. Primer venia la parada de l'hort de Sant Plàcido, vora la casa dels pares. Després la de l'hort Que no té portes, enfront de l'hort del Cura, des d'on Tónico ens deixava anar l'aigua dolça per a regar el jardí. Després venia la parada de l'hort de les Almàsseres, que els xicons dels instituts pròxims i de l'immediat col·legi dels Salesians, bandarres i desqueferats, giraven de tant en tant de manera que l'aigua s'escapava als altres horts veïns entre la satisfacció, la gatzara i l'alegria que els donava la malifeta. Després venia la parada de l'hort de la Rogeta, on també solien llevar el portó per a que s'escapàs l'aigua i que també calia vigilar cada matí i cada vespre. Després, tancada amb un cademat, la parada de la carretera de la Baia, per on es regava l'hort del tio Salvador, on el pare, quan començà a treballar la palma pel seu compte, havia tingut el magatzem. I ja, travessant l'hort de les Pereres, on van fer un col·legi, la conducció arribava enfront de l'institut de l'Assumpció, on es trobava la parada de l'hort de la Coronel·la i on, de tant en tant, deixàvem el portó una miqueta alçat per a que, quan l'ajuntament regava aquest hort (tots els horts dels voltants eren ja de l'ajuntament que, àvid i pèrfid, se'ls havia anat apropiant de diverses maneres) l'escorrim que s'escapava pel dessota banyàs una mica les séquies de l'hort de Motxo.

Quan l'aigua arribava al nostre hort, si venia una bona talla, es dividia en tres ramals i els cabets de l'aigua se n'anaven buscant les séquies que envoltaven els dotze bancals que formaven l'hort, fins que li pegaven la volta i es tornaven a juntar. La majoria dels bancals eren rectangulars, alguns trapezoidals i dos d'ells triangulars. Els altres cinc quadres, dels disset que tenia l'hort, tots ells envoltats de tires de

palmeres, simples, dobles o triples, eren ocupats, l'un per la casa, la replaça i el pou de beure; un altre pel jardí vell, que centrava un segon pou amb aigua per a regar i que vigilaven dos llorets i un pi centenari; un altre pel jardí nou que establí el pare per a plantar els rosers i sota el qual hi havia un pou de grandíssima cabuda on antigament venien a abeurar ramats de tot el terme; un altre era l'entrada dels camions que venien a emportar-se la palma blanca, i tenia una olivera enmig; i al darrer, on havien hagut galliners, conilleres, marraneres, una quadra i el comú, que havien anat enrunant-se, s'alçava el magatzem que construïren els pares devers l'any cinquanta-sis per al seu negoci de colliters de palma blanca per al Diumenge de Rams.

Dels tres ramals d'entrada d'aigua, el principal anava de ponent a llevant i girava després cap a migdia tot fent una pronunciada corba. Donava la volta a l'hort resseguint el camí vell de Santa Pola, que formava el límit nord i est de la finca. I quan plovia, l'aigua del camí anava a parar a la séquia principal, aprofitant-se també per al reg. El segon ramal anava de nord a sud i, fent ziga-zaga, rodejava la casa i la replaça, el jardí vell i el jardí nou (on les parades havien d'estar ben fetes i segellades amb terra perquè l'aigua salada no es filtràs i assecàs les plantes d'ornament i els arbres fruiters) fins arribar a l'última séquia en direcció est-oest, a migdia, que tancava l'hort. Quan feren l'Hospital General en el bancal dels salessians, al sud, aquesta séquia final quedà encaixonada, fonda, i allí anava acumulant-se l'aigua si el regó era generós. Però quan allò era encara camp, abans d'alterar d'una forma tan tremenda la vessant natural del terreny, si l'aigua de reg o de tempesta era tanta que l'hort no se la podia beure, seguia cap avall i regava les terres situades al sud. El tercer ramal de l'entrada estava més alt que els altres dos i feia com de vessador de seguretats, ja que només xuclava aigua si venia una bona talla. Amb tot, per aquí el cabal era sempre prim i escàs, alegre i rialler, com un xiquet content; temps arrere havia nodrit un canyar esponerós i dens, però després de construir l'institut i l'hospital, que modificaren tant els voltants, la mare s'entestà en arrancar les restes que quedaven amb la feceta, fins que, insistent, ho va aconseguir. Aquest tercer braç s'unia aviat al segon, una mica abans d'arribar a la séquia fonda del migdia.

Totes les séquies anaven juntant-se unes amb altres, seguint la lleugera inclinació del terreny, de sud a nord i de ponent a llevant, ara cap aquí, ara cap allà, com un serpentí que envoltava els bancals i regava les files de palmeres. I tots els camins de l'aigua desembocaven finalment en la séquia fonda del sud, on s'acumulaven aigua, llimacs, plàstics i residus. En el trajecte hi havia almèdies amb portons de ciment, fustes que es posaven o es llevaven, petits salts fets amb pedres o rajoles

per detindre o per alentir el corrent, per formar petits embassaments, per desviar-lo o per tallar-lo. Com en aquell hort no havien entrat mai les màquines d'urbanitzar, en restaven pilonets de pedra arenisca dels portons antics, murets centenaris, un munt de petites obres hidràuliques originàries de la plantació de l'hort en el segle XVII o XVIII que sorprenien l'observador atent amb la seua viva i antiguitat, ruïnosa i verdadera.

I un infinit nombre d'insectes vivien en aquell petit paradís que nodria l'aigua del Vinalopó. Formigues, escaravats, panderoles, caragols, sargantanes, centpeus, marranets; avespes, abelles i llobets dels migdies d'estiu; cuques de llum i dragons en la nit calorosa. Les merles i els apaputs cridaven al pas de l'aigua i es menjaven els cuquets que sortien del cau. I hi bevien els gats i els gossos de la casa. I els ocells del versos de l'Elegia de la vida de la Mare de Déu, qui

[...]

En el corral tenia
verderols, cagarneres,
gafarrons, paixarells,
xaus, merles, ogarils.
I els pardals de teulada
volaven pel carrer,
li menjaven molletes
de pa en la mà, en la falda.
Els flarets feien nyiu
en els canterets vells.
Forns de llobet. Els reis
feien cauets de fang.

[...]

Quan regàvem l'hort, els mussols i les òlibes saludaven amb els seus xiscles els capvespres que, lluminosos, es reflexaven en l'aigua de les séquies. També hi havia hagut serps i eriçons, però havien desaparegut amb la urbanització dels voltants i amb la matança a que els havien sotmés els homes i els automòbils.

I així, tres o quatre vegades a l'any regàvem aquell hort de palmeres anomenat de Motxo, situat en l'antic partit rural d'Horts i Molins, com ho havien fet el pare, l'avi, el pare de l'avi i el pare del pare de l'avi...

Clar, que açò passava fa molt de temps, quan encara romania incòlume la ruïna antiga d'algun dels antics horts de palmeres d'Elx, quan encara recordàvem hiverns, estius i primaveres plens de vida i de color. Aleshores, Víctor era petit encara i gaudia pescant en les séquies a vessar per on corria l'aigua, llimacs (dits també perlucs) que en el seu joc esdevenien gambes, peixos, crancs o petxinetes. Les tabales esdevenien vaixells carregats de forment o d'arena que anaven del port de Budapest al d'Istanbul. I els formigons eren

mariners que s'aturaven a conversar amb els caragols desqueferats de la riba que feien de pescadors. Intentàvem aleshores que en aquella viva infantesa hi hagués quelcom del millor de la nostra pròpia infantesa, quan érem xiquets i el pare regava l'hort de Motxo mentre la mare escalfava el putxero en el fogaril de fora, sota el cobert per on s'enramava el gran sambac. Intentàvem que es mantingués viu quelcom de la divina infantesa dels homes, com una edad daurada perduda per a sempre en el món dels records, tancada per a sempre en el món infinit dels papers i de les paraules.

IL·LUSTRACIONS

- md01 - Jardí botànic d'Hamburg (2002) No inclòs
- md02 - Taques de colors verds en forma d'arbre (1997)
- md03 - El jardí del poeta (1999)
- md04 - El jardí del poeta (1985)
- md05 - El jardí nou (1985)
- md06 - La casa de l'hort (1985)
- md07 - El planteret d'hortènsies (1985)
- md08 - El ramell de fresilles 2 (1985)
- md09 - El ramell de fresilles 1 (1985)
- md10 - El jardí de l'hort (1985)
- md11 - Record del meu jardí (1994)
- md12 - Bancalets (1998) No inclòs
- md13 - Marges (1998) No inclòs
- md14 - Camins de l'aigua salada (1998) No inclòs
- md15 - El jardí del poeta (2000)
- md16 - Hivern a l'hort de Motxo (1999)

GJiU. 12-04-2002

[«De com es regaven els horts de palmeres d'Elx», Mètode, núm 35, València, tardor del 2002, p. 36-43]
Revisat: 23-04-2002

LA DESTRUCCIÓ DE L'HORT DE MOTXO PROGRAMADA PER L'AJUNTAMENT D'ELX

Abril 2002

Amigues i amics:

Amb una gran tristesa us comuniquo que l'Asfaltíssim Ajuntament d'Elx ha fet públic el seu projecte per a destruir l'hort de Motxo. Ho podeu veure en els periòdics de les darreres setmanes. Eixamplar en un quart carril el carrer de Teulada suposa la destrucció de l'entrada del reg d'aigua salada a l'hort (i, per tant, la seua mort o el seu falsejament, que són la mateixa cosa), la destrucció de l'antiga porta d'accés original (i del mateix antic accés) i l'enderroc d'un cantó de la casa, la qual perdrà, per tant, a més, el seu caràcter d'edifici aïllat.

L'hort de palmeres d'Elx anomenat de Motxo, encara utilitzat pels meus pares, però amenaçat de municipalització immediata pel planejament urbanístic aprovat el 1998, que ho converteix tot en diners, és una de les poques restes, potser l'última, que queden íntegres dels antics horts de palmeres d'Elx. Tots els altres que hi va haver poden mantenir més o menys palmeres (ben poques i totes malaltes), però s'han convertit en xalets de rics, hotels, col·legis privats o públics, o, en el millor dels cassos, parquets o zones verdes municipals, però han perdut per complet el que tenien d'hort de palmeres amb l'ambient agrari original.

A l'hort de Motxo, l'hort dels meus pares i els meus avis (i també vostre), he escrit la major part de la meua obra literària i assagística (La Festa, Llibre de la Festa d'Elx, Guia de l'arquitectura i l'urbanisme de la ciutat d'Elx, Fragments, Cambra de Mapes, L'antic jardí d'Itaca, etc.). Una ciutat, per poc agràida que fos, no permetria, i menys encara promouria, la destrucció d'un lloc on s'han escrit coses com aquestes sobre ella i que forma ja part de la memòria col·lectiva material dels il·licitans i dels valencians.

Però ara, en canvi, des d'aquest insaciable automobilístic Ajuntament d'Elx, volen desfer-lo (i desfer-me a mi també una mica amb ell. Saben disparar al cor, els maleïts i matar dos ocells d'un tret). Una destrucció inútil, gratuïta i innecessària que només aprofitarà per a alimentar la gran ficció de que els problemes que origina l'automòbil a la ciutat tenen solució i de que els polítics son necessaris per a solventar-los.

Però mentre ens quede un bri d'alé numantí, els meus i jo resistirem. No defensem una propietat privada, sinó la permanència de la darrera resta autèntica, íntegra malgrat ruïnosa, dels horts de palmeres d'Elx. Esteu convidats a resistir amb nosaltres enfront de la mort amb que el Poder ens amenaça i ens va matant cada dia. I el proper 14 d'agost, la nit

de la Roà, com un acte de resistència, tornaré a llegir els versos de La Festa a la porxada de la casa de l'hort de Motxo per a tots els amics que vullgau venir.

Salut i força

GJiU. 22-04-2002
Revisat: 19-07-2002

TU RECUERDO EN ROMA, LUÍS

Juliol 2002

In memoriam de Luís Quirante y Santacruz (1961-2000)

Eras romano aquellos días de septiembre de 1985, cuando vine a verte a Roma desde Bolonia y me acogiste en tu casa. Nos había presentado Biel Sansano en el Parque Municipal de Elche una noche de las fiestas de agosto de aquel mismo año y hacía ya algún tiempo que habías leído tu tesina sobre el Misterio de Elche, dirigida por Jaume Pérez Muntaner, obra de la cual yo tenía una fotocopia en mi biblioteca. El año anterior, 1984, yo había escrito tu nombre en aquel Llibre de la Festa d'Elx que, con fotografías de Andreu Castillejos, hicimos por encargo de Manolo Pastor cuando editaba libros, y donde se situaba el drama dentro de la cultura catalana, un término que ya comenzaba a estar proscrito entre nosotros, los valencianos, por lo que no gustó mucho en ciertos ambientes de la ciudad, empeñados desde entonces en ignorar y esconder aquella obra, borrarla del mapa como hacían los estalinistas rusos con las fotos de quienes consideraban sus enemigos y como sigue haciendo más de un dictadorzuelo con quienes no lo reverencian lo bastante. Al año siguiente, 1986, coincidimos junto a Alfons Llorens en la preparación de la solemne exposición Món i Misteri de la Festa d'Elx, una iniciativa de la Generalitat Valenciana que, años después, se ha convertido en una referencia cuasi mítica para los estudiosos de la Festa. Como bien ha recordado tu brillante, florida y fiel amiga y colega Evangelina Rodríguez, por aquel entonces redactabas tu magnífica tesis doctoral. Un trabajo capital sobre el teatro medieval, pero en el cual siempre me pareció entrever una aproximación castellano-española a la Festa d'Elx (te gustaba llamarla 'Misterio') vista desde tu Elda nativa, en muchos puntos contrapuesta al otro soberbio estudio que, a la vez, Francesc Massip, desde su Tortosa originaria, ultimaba desde el ámbito catalán: dos mundos en disputa a lo largo de los siglos hasta hoy sobre las tierras valencianas, especialmente en este sur nuestro, tan dividido y tan inconcluso, donde la Festa d'Elx se abre cada año como una rara flor de los pantanos, bellísima y perfumada, entre la podredumbre y el cieno que la alimentan y la conforman y la originan y la deshojan y la marchitan.

Pero aquel estío de 1985 yo pasaba un mes en Italia y recorría ciudades de la Emilia Romagna y del Véneto hasta las cuales llegaba en tren desde Bolonia. Y decidí acercarme a Roma. No recuerdo donde se encontraba tu casa de entonces. Las notas que tomé en el Diari de 1985 y que ahora, al releerlas, me parecen extrañamente vivas, próximas y lejanas, dicen que parabas cerca de San Juan de Letrán, que desde tu casa se veía la torre de San Juan en Puerta Latina y que en el patio había un

platanero tan grande que casi llegaba al tejado del edificio.

Aunque en alguna ocasión he vuelto a Italia, no había estado en Roma desde entonces. Y ahora vuelvo, y en esta ciudad que amo, como bien pusiste en la dedicatoria de tu libro sobre el consuetudo de 1722 que me regalaste, me asalta, ineludible, el recuerdo de aquellos días tuyos en el Instituto Español de Cultura, el libro de Gregal que por entonces ultimabas (o del que revisabas pruebas, no recuerdo con exactitud) y sobre algunos aspectos del cual me pediste opinión. Conservo el recuerdo imborrable de aquel tu cuerpo blanco y perfilado de veinticuatro años, joven y hermoso, como salido de un lienzo del Caravaggio, en el amplio lecho desnudo de verano que, casta y fraternalmente, compartimos. Tu te encontrabas sólo en Roma aquellos días de septiembre y, anfitrión amable y afectuoso, como siempre fuiste, me dedicaste un tiempo y una atención que recuerdo con gratitud y viveza y de la cual dejé constancia en el Diari.

Ahora traigo conmigo aquella misma Guida di Roma de Georgina Masson que me recomendaste y en la que escribí la fecha: 7-9-85, y que sigue siéndome útil. El ex-libris señala que la compré en el barrio del EUR cuando, eterno impenitente estudioso de la arquitectura y de la ciudad, fui a visitar aquella sombra marmórea racionalista, tatuada de fascismo. Llevaba conmigo el libro cuando salía a caminar por Roma. ¿Vai a fare una bella passeggiata?, me decías con simpatía cuando iba a dar un paseo por la senda de la puerta de San Juan, por el circo Massimo, por el Gianicolo o por el Aventino.

Pero fuiste un romano fugaz. No comprendimos muy bien, desde nuestra envidia lejana y admirada, que no te quedases en el Instituto Español de Roma, donde ya te habías hecho un sitio, en vez de regresar a este ingrato País Valenciano de nuestros pecados. Pero ya lo dice Pavese:

"[...] La vita va vissuta
lontano dal paese: si profita e si gode
e poi, quando si ritorna, come me a quarant'anni,
si trova tutto nuovo. Le Langhe non si perdono."

Y te volviste a casa a encarar la muerte. Pero eso vino después y entonces no lo sabía nadie. Esas cosas, por fortuna, no se saben hasta que llegan, inevitables, poderosas, omnipresentes.

Y ahora te escribo estas líneas, como una despedida, que quizá te debía, en tu lengua castellana, muchas veces, demasiadas, enemiga de la mía; amiga ahora, puesto que me sirve para evocar con amistad y gratitud aquellos días contigo en Roma. Y las escribo mientras respiro este aire pesado romano, perfumado de calor, adelfas y diamelas que se adivinan entre el humo de los malditos automóviles, más allá del minúsculo jardín de nuestro hotel, cercano a Porta Maggiore. Te evoco mientras paseo por Roma, camino de Cascia, en compañía de mi madre, a

quien le ofrecí peregrinar hasta la tumba de Santa Rita, mediadora por quien ella siente una gran y antigua devoción.

Y pongo por escrito mi recuerdo para que tus amigos, al leer mi recuerdo cariñoso, te recuerden también, cada cual a su modo, y te evoquen los que te apreciaron, como yo te recuerdo en Roma, cuando sólo con el recuerdo, débil y quebradizo, podemos intentar, siempre quizás en vano, combatir la muerte, la muerte de los muertos y la muerte de los vivos. Combatirla con el recuerdo y con las palabras que, a veces, son más poderosas que la muerte. Ya lo escribió Quevedo y, después de él, entre otros, Ezra Pound:

Buscas en Roma a Roma, ¡oh peregrino!,
y en Roma misma a Roma no la hallas:
cadáver son las que ostentó murallas,
y tumba de sí propio el Aventino.

[...]

Sólo el Tíber quedó, cuya corriente,
si ciudad la regó, ya, sepultura,
la llora con funesto son doliente.

¡Oh Roma!, en tu grandeza, en tu hermosura,
huyó lo que era firme, y solamente
lo fugitivo permanece y dura.

GJiU. Roma, 14-07-2002
[«Tu recuerdo en Roma, Luís», Información. Elche: El Misteri y
mucho más, 10-08-2002, p. 42]
Revisat: 23-07-2002

CURS «ARTE Y PENSAMIENTO EN TORNO AL JARDÍN». NOTES.

Finestrat, 22/26-07-2002

¿Que representa lo esencial del jardín o del campo cultivado, que es lo que queda al final (que quizá es lo mismo que había en el origen) de todo campo, de todo jardín que ha perdido todo uso y actividad? ¿Que es lo que queda cuando las plantas desaparecen y el agua deja de fluir y se seca, ya sea en el jardín de Peñacerrada o en el huerto de Motxo de Elche que hemos visitado estos días?. Y con las plantas y con el agua desaparecen los perfumes, los colores y los sonidos que tenían aquel campo o aquel jardín.

Yo diría que lo que había en el principio y lo que queda en el final es la forma del establecimiento, la geometría del trazado del lugar, una forma que se puede entender en planta y en sección y mediante los límites de propiedad.

Esta forma, en el campo, con una finalidad de negocio, puede ser un establecimiento agrícola perfectamente geometrizado, como en las centuarias, que siguen una cuadrícula trazada sobre el terreno planos o bien, como en las sierras siguiendo curvas de nivel, o formando curvas y terraplenes para el riego o la contención de tierras. En todo caso, un trazado que incluye las obras hidráulicas imprescindibles.

Por otra parte, en los establecimientos de ocio, en los jardines, la forma puede ser académica, de origen más o menos renacentistas, e ir acompañada de arquitecturas y esculturas.

Pero en ambos casos, la definición de la forma implica el uso de formas geométricas: ejes, curvas, cuadrículas, plazas, desniveles. Y en todos los casos, esto comporta decisiones que se hallan muy alejadas de la aleatoriedad y del azar.

La forma es lo que está en el origen y lo que queda al final. Como en las ruinas antiguas o en las ciudades abandonadas. Los restos de una forma jalónados con fragmentos de jarrones, macetas troceadas, trozos de estatuas o muros de contención que se deshacen. Piedras o tierra que tienen una forma humanizada que van perdiendo.

Por lo tanto, desde esta perspectiva, hemos de considerar la enorme importancia que tiene la decisión del proyecto. Ya que esa forma puede estar bien o mal hecha, bien o mal pensada (en función siempre de la necesidad para la que se había creado) y puede ser más o menos permanente.

Y esta decisión no sólo corresponde a los arquitectos, ingenieros o profesionales titulados en escuelas técnicas, sino también a políticos y a profesionales tan alejados, en principio, de la técnica como los notarios. Así, cuando el rey contemplaba l'Empordà y exclamó:

-Que grande es Dios que ha hecho tanta belleza.

Josep Pla, que le acompaña, con su característico pisar tierra

firme, le contestó:

-Y el notario de l'Empordà, señor rey, y el notario de l'Empordà aludiendo a los sabios consejos que el citado notario había ido dando a los campesinos a lo largo del tiempo en las particiones y herencias para dividir o agrupar sus tierras sin afectar a plantaciones, riegos, obras, etc.

INTERVENCIONS DE MATE I DE CALDUCH

La maceta como origen del jardín, transportable, un recinto con un cercado mínimo. Cajas de madera con simientes, regadas con agua templada, que plantaban las mujeres del Líbano para conmemorar la temprana muerte de Adonis y celebrar el año nuevo que llegaba con la primavera.

Similitud con los "mayos" de Elche: semillas plantadas en tiestos colocados bajo la cama que germinaban sin luz y, en la primavera, se sacaban y aparecían con todo el vegetal blanco, largo y enrollado.

La lata que hacía de maceta, con una planta florida, puesta en la ventana de una cabaña de una aldea del Amazonas, rodeada de flores y de vegetación exhuberante.

El lugar "feliz", el jardín, contrapuesto al lugar "atormentado", la ciudad. (¿También ciudades "afortunadas" críticamente, como Venecia? ¿o bien la ciudad del Capital?)

La actividad y la contemplación como dos actividades incompatibles, que no se pueden desarrollar simultáneamente, representadas por Marta y María, los dos personajes evangélicos.

La contemplación implica la presencia. Pero el arte representa lo ausente, permitiendo, así, la contemplación de lo presente.

GJiU. 27-07-2002

Revisat:

SUPÈRBIA

Juliol 2002

Aquell any, la mama s'havia comprat per a passar l'hivern un jaquetonet de color groc, mesaina tirant a carabassa, la tela del qual tenia un tacte avellutat, com de pell de préssec, i que es cordava amb uns curiosos passadors de fusta de forma doblement troncocònica els quals s'introduïen en unes nugassetes, d'una forma semblant a com ho feien els cordadors que portaven les trenques que es popularitzarien dues dècades més tard. Però aquell any fou el de la dissortada i sobtada mort del iaio Joan, que va marcar la meua infantesa, i la mama, com la iaia, com les ties i com els oncles, van haver de dur dol rigorosíssim durant cinc anys. Puc veure encara amb claredat aquells vels i mantells negres de gasa fina, gairebé transparents, amb què les dones es cobrien el cap i l'espatlla durant el primer any de dol, com també la tènica operació de tintar de negre tota la roba que tenien, en unes calderetes comprades a propòsit (no es podien fer servir gavetes, còssils i llibrells de fer la bugada, car quedarien tacats) on es diluïen, amb aigua calenta, i amb sal per a fixar el nou color, les bossetes de tint en pols que es compraven a la drogueria vella del carrer del Salvador (la mitja figa, que vivia una mica més amunt, al nostre mateix carrer, tenia una petita drogueria, però a penes si venia sabó i colònia a granel). Recorde vagament com la mama i la iaia removien amb pals l'aigua amb el tint i amb la roba per tal de matar els colors cridaners i que esdevinguessen completament negres, encara que amb l'ús i amb la suor anaven prenent una tonalitat lleugerament iridiscent, tirant a violeta, com la tinta xinesa de color negre quan es dilueix amb l'aigua.

El jaquetonet carabassa, però, sense estrenar encara, no anà a parar en aquelles calderades de tint negre. La mama degué pensar, en un d'aquells moments d'intensa vitalitat, lucidesa i sentit econòmic que tenia, que era massa nou i massa bonic per a córrer una fi tan trista, i el desà en un racó del fons del mundo, on guardava la roba que no s'havia de fer servir en una bona temporada.

Passaren uns quants anys i la família mantenia encara el dol per la mort de l'avi. Però jo havia crescut, i una tardor la mama, que havia estudiat corte y confección i, de fadrina, havia fet de modista, i solia pegar uns puntets a la roba feta malbé, com era costum a totes les famílies d'arrel obrera i camperola, decidí arreglar per a mi aquell jaquetonet, i que el portàs per anar a l'escola l'hivern següent.

Jo, aleshores, anava a l'Academia Liceum, un dels nombrosos centres privats que muntaven els mestres diplomats d'Elx en qualsevol piset o planta baixa de certes dimensions, locals exempts, sense barandats, com magatzems, omplerts amb amples taules i amb bancs llargueruts, amb una pissarra, amb la

taula del mestre i amb un petit comú situat al corralet o a la galeria. Aquelles acadèmies suplien l'escassetat d'escoles de cagons establertes per l'estat o pel municipi, escoles públiques situades, però, en locals que tenien el mateix caràcter marginal i sòrdid que les privades, excepció feta de les escoles graduades, l'únic centre escolar "modern" de la població, construït a propòsit els anys vint i enderrocat, dissortadament, els anys noranta. La casa de planta baixa i pis on es trobava l'Academia Liceum fou derrocada més arrere encara, a començament dels anys setanta, com a conseqüència del pla urbanístic per a obrir, eixamplar i rectificar les alineacions del carrer de l'Angel, límit nord de la moreria, una de les extremes i continuades agressions que patí des d'aleshores la part antiga d'Elx.

Però a final dels anys cinquanta del segle XX, els barris del raval de Sant Joan i de la pobla de Sant Jordi encara mantenien íntegre l'antic traçat dels carrers i la tipologia original de les cases, i un bon dia d'hivern deguí seguir el mateix itinerari que feia cada dia per anar a l'escola (carrer d'Espí, carrer de la Mare de Déu de la Soledat, carrer del Fossar, carrer de la Mare de Déu de la Llet, carrer de l'Abadia) amb la novetat de dur posat el jaquetonet groc intens que m'havia arreglat la mama, amb els passadors troncocònics aferrats a la nugasseta de corda i amb una agradosa sensació d'escalfor en aquelles hores inhòspites, de bon de matí, a través d'aquells carrers de terra, sense empedrar ni asfaltar encara, per on passava, sempre amb un contingut temor dels gossos del veïnat. La sensació càlida venia reforçada per l'agradable tacte de vellut de la tela, com de pell de prèsec, que no he aconseguit oblidar del tot. No puc recordar, en canvi, el meu estat d'ànim, però devia anar content, pagat, amb aquella alegria efímera i incerta, envoltada de foscúria, d'una infantesa madura de set o vuit anys.

Els xiquets que anaven a l'acadèmia vivien per aquells mateixos barris, uns barris pobres, amb gent desimbolta, cridanera i desvergonyida, allunyats del centre burgès d'Elx, una mica més civilitzat. Tendrien entre cinc i onze anys i ja aleshores els sentia molt diferents de mi, del meu tarannà pacífic, introvertit i fràgil, del meu caràcter i del meu posat febles, del meu gust per les imatges i per la lletra impresa. Uns brètols que s'insultaven a crits i es barallaven a pedrades per les vessants de la rambla del Vinalopó, que eren incapaços de saber-se la lliçó i que es reien del mestre i dels seus propis pares. Després ho vaig saber, quan, ja més gran, trobava pillards semblants: carn de canó, de fàbrica, d'heroïna o d'automòbil.

He oblidat els detalls, però sé que el dia que vaig arribar a l'escola amb el jaquetonet de pell de prèsec, els xiquets es van riure de mi. De bon segur tant el meu posat com

aquella delicada peça de tela que vestia els devia fer estrany i ridícul, car no s'adeia amb la seua vestimenta de xiquets pobres i ravalers, amb jaquetes velles, camises apedaçades i pantalons curts amb tirants de goma. Vaig tornar a casa tot compungit i plorós per la burla de què havia estat objecte, amb un odi profund cap aquells bandarres i amb una rancor incipient envers el jaquetonet que tant m'havia agradat pel matí. Però quan li ho vaig contar a la mama, ella, menyspreant els malfactors, sense pensar-s'ho dues vegades, em digué un refrany que no he oblidat i al qual he tornat a recórrer de vegades:

-Envia-los a pastar fang. Ande yo caliente y ríase la gente (ho va dir en castellà, com començava a ser habitual en aquell Elx on els habitants començaven a perdre l'arrel de l'idioma, i així se'm quedà gravat a la memòria, i així ho dic ara, ja que, com és evident, les versions catalanes dels diccionaris, que he consultat a tall informatiu -"afarta'm i digue'm moro", "el cas és anar còmode"- no em diuen gaire).

Curiosament, el consell matern feu efecte i, orgullosament, vaig seguir gastant aquell jaquetonet de color de carabassa fins que es feu vell i la mama n'aprofità algun tros per a fer draps de torçar les cames. Recorde el sentiment de menyspreu que, arran d'allò, vaig sentir envers els nois de l'acadèmia quan tornaren a fer-me burla, i com em deia mentalment, com una jaculatòria, aquell refrany de la mama.

Crec que fou aleshores que vaig començar a aprendre el valor de les coses que u té i valora i estima, poques o moltes, senzilles o complexes, bones o dolentes. I com en ocasions et pot ajudar a sobreviure aqueix sentiment humà que barreja supèrbia, orgull i amor propi, i que d'aleshores ençà ha passat a formar part d'un sentiment més general d'autodefensa que he procurat tenir alerta sempre.

No se'm va acudir mai confessar-me amb el rector de res de tot açò quan els anys següents anava alguns diumenges a combregar. Probablement perquè no tenia gaire clara la consciència del que era pecat i del que no ho era pas. O perquè ja començava a entendre l'aspecte positiu que el geni de l'idioma atribueix al mot quan, admirativament, qualifica quelcom de superb o quan diu que quelcom és l'orgull d'algú. Ni tan sols uns anys més tard, quan, durant la dramàtica temporada de l'adolescència, vaig aprofundir en els sentiments de culpabilitat que, malgrat l'educació laica que rebia, ens inculcava la fal·làcia dels pecats llistats per l'església catòlica, i vaig aprendre, per exemple, a témer la luxúria com si fos la personificació del diable, pensant, fins i tot, en la continència com un bé desitjable, ni tan sols aleshores vaig pensar que l'humilitat tingués res de bo, ni que fos una cosa desitjable en contraposició als suposats pecats d'orgull i de supèrbia.

I al llarg dels anys, encara que despertàs recel, encara

que m'aportàs solitud, no em vingué malament de tant en tant un cert sentiment de seguretat, com un mecanisme de defensa més, que m'ajudava a sobreviure en un món de vulgaritat, traició i mentida que continuava agredint-me. Sobretot quan vaig anar deixant que tots aquells sentiments, atraccions i desitjos fets pecats, com monstres, pels montruosos pares de l'església catòlica i pels montruosos rectors catòlics, deixassen de ser uns falsos fantasmes arborats per la religió i ocupassen la part que els pogués correspondre dins de l'ànima humana.

GJiU. 31-07-2002

[«Supèrbia», El Temps, València, núm. 950, 27-08/02-09-2002,
p. 60-62]

Revisat: 19-09-2002

VINT ANYS DEL CATÀLEG D'EDIFICIS PROTEGIBLES D'ELX: 1982-2002

Agost 2002

Aquests dies, mig d'amagat, estan derrocant un magnífic edifici en el carrer del Salvador, un edifici catalogat i inclòs en la Guia d'arquitectura d'Elx i en la Guía de arquitectura de la provincia de Alicante. Destacava la façana fragmentada en tres parts amb un tractament volumètric i estilístic diferenciat, recursos típics de les cases racionalistes que l'arquitecte Antoni Serrano i Peral construïa cap a 1940. Una nova pèrdua que afegir al malmés centre antic d'Elx.

El 27 de juliol del 1982, després de l'enderroc de la Casa de Gómez, molt sentit a Elx, el Ple de l'Ajuntament aprovà el Catàleg Municipal d'Edificis Protegibles. Aquell acte administratiu representà, per als que estimàvem la ciutat i ens negàvem (aleshores i ara) a la destrucció de la nostra memòria material, un símbol del nou urbanisme i de la nova gestió urbana que ens semblava que havia arribat als ajuntaments espanyols després de la restauració democràtica del 1979. Pensàvem que aquell estat de coses, bons propòsits i declaracions solemnes aprofitarien per a alguna cosa i tindrien continuïtat. I vet aquí que el pas del temps ha anat frustrant aquelles esperances.

Vint anys després, el Catàleg d'Edificis Protegibles ha estat sistemàticament i progressivament negat, mutilat i falsejat per l'equip municipal de govern, fins el punt que la immensa majoria dels immobles ha estat derrocat. Des del 1995 l'objectiu prioritari de l'Ajuntament de Diego Macià ha estat desfer i capgirar tot allò que feren (places, passeigs, documents urbanístics) els anteriors alcaldes, Ramón Pastor i Manuel Rodríguez (i d'aquest darrer voldria borrar fins i tot el fet que haja estat alcalde). I per a aconseguir-ho, aquest alcalde, progressat, que no progressista, ha reulat en el temps i, agafant com a model les pràctiques dels anys 60 i 70, (com s'ha fet a Alacant, Madrid o València) ha tornat a promoure la mateixa destrucció que promovien aquells ajuntaments del desenvolupisme econòmic espanyol: enderroc d'edificis antics; falsejament, tala i arrancament d'horts de palmeres; urbanitzacions massives en el litoral; agressions a zones humides i, ara, unes obres constants, inacabables i inútils arreu la ciutat, unes obres que no ens deixen caminar ni viure i que tenen conseqüències funestes per a l'espai urbà. Tot ad majorem gloriam del progrés progressat i del Capital que ho transforma tot en diners. ¿Que me'n dieu de la última alcaldada de Diego Macià: la tala dels dos bellíssims arbres, dues xicrandes, de la plaça de la Constitució?. ¿I de la penúltima: la clausura de la porta de l'Ajuntament que, des del segle XV, havia estat l'entrada a la institució? (¿Quin gest més simbòlic, el tancament d'aquesta porta cinc-centenària que, quan era alcalde Manuel Rodríguez estava sempre oberta, de dia i de nit!)

¿Que me'n dieu de la privatització de l'aigua potable (beure: la necessitat més bàsica de la gent) i dels mals de cap que ens està portant als elxans? Com arreu l'Europa del Capital, una nova dictadura, ara amb el nom de democràcia, governa Elx.

I en aquest context, el Capital immobiliari s'ha fet més totpoderós que mai i ha emprés una carrera de conversió de la ciutat en diners d'allò més ben vista i alentada pel Consistori. Pel que fa als edificis antics (o simplement existents), entre enderrocs i "restauracions", ben aviat no quedarà a Elx ni una sola pedra, paret, porta o reixa antiga que siga de veres autèntica. Tot serà ja definitivament nou i modern, ben del gust dels nous rics de més mal gust d'Elx, encapçalats pel mateix alcalde. Com li responia a Ibarra algun dels seus contemporanis quan clamava als anys vint per la pervivència de l'Elx antic: "Aquella fachada es toda una preciosidad arquitectónica a la que no hay siquiera que revocar con un poco de cal, yeso o cemento ¿para qué? 'Veneida [sic] sea la casa aquella que fa olor a vell tota ella' ¿no?... ¿Olor a vell? Pues vaya perfumería barata. Olor a nou i ben nou".

Conserve al meu arxiu una còpia del discurs de presentació que el regidor d'Urbanisme feu del Pla Especial d'Edificis Protegible el 1983. Llegit ara, es pot constatar la magnitud del canvi que, per a mal, s'ha produït des del 1995 a l'Ajuntament d'Elx, i que s'ha multiplicat fins extrems increïbles a partir del 1999, quan l'autòcrata que exerceix d'alcalde fa i desfà com vol, gràcies a una majoria absoluta de vots (com Rosa, la d'Eurovisió, i com Berlusconi) i gràcies a un control ferri dels "seus" regidors.

Aquelles del 1983 eren unes declaracions de propòsits i de punts de partença impensables vint anys després. Aquella voluntat de tenir cura de la ciutat, d'embellir-la i de respectar-la, sobre tot la part antiga, la més sensible, on els habitants tenen dipositats records i presències. Aquella decisió d'acabar amb la destrucció i l'especulació que havia malmés la ciutat europea i havia desfet una herència de segles que la gent sentia com a pròpia, útil i bella, en contrast amb la lletjor i la incomoditat dels barris moderns, d'asfalt i automòbils, d'edificis vulgars i anodins, sense monuments, ni places ni arbres.

Parlava el regidor d'Urbanisme el 1982 de reconstrucció de la ciutat desfeta, de signes d'identitat d'un poble, d'arquitectura com a marc construït de la col·lectivitat. I deia que "los pueblos libres y cultos se caracterizan porque respetan el patrimonio común que les ha dado la vida: la ciudad y el campo, las sierras y el agua". Deia el regidor que "Este Plan Especial levanta acta del estado actual de nuestro patrimonio urbanístico, arquitectónico y arqueológico, en sus elementos más importantes y representativos [...] Bien es cierto que numerosos palacios barrocos, numerosas iglesias, numerosas calles y casas,

numerosos paseos y plazas no pueden estar incluidos en este Plan Especial porque han sido bárbaramente destruidos, la mayoría de las veces de una forma legal, aunque siempre de forma absolutamente ilegítima. [...] Son muchos los edificios y los espacios urbanos que la ciudad de Elche, es decir, cada uno de nosotros, ha perdido para siempre. Porque si algo caracteriza la muerte de las cosas, como la de los hombres, es que es irreversible".

Seguia dient el regidor que "si otros pueblos y naciones han sabido compaginar una nueva sociedad industrializada con el mantenimiento de sus raíces históricas, el nuestro, hasta ahora, no lo ha sabido hacer. [...] Elche, que asombraba a los visitantes de finales del siglo XIX por su carácter arabizante, por sus terrados planos, por sus casas de dos plantas, bajas, sin remate ni teja, por sus calles torcidas, por sus adarves... ha ido perdiendo su personalidad a cambio de nada. Barrios como les Illetes, Traspalacio y el arrabal de San Juan; plazas como la Glorieta, la del Mercado o la de María Guerrero, son ejemplos de una destrucción continuada que ha provocado la propia perplejidad cultural y ciudadana en la que nos encontramos".

Y acabava exposant que "la aprobación inicial de este Plan Especial que hoy solicito de los señores concejales quiere ser señal de que en nuestra ciudad hay cosas que están cambiando para bien. Quiere ser un paso más de la administración municipal en el respeto hacia los bienes culturales y ambientales que, como institución, tenemos encomendados. Quiere ser, en fin, un acercamiento a los presupuestos avanzados del mundo que han sabido hacer de su patrimonio histórico-artístico un objetivo, querido y respetado por las instituciones y por los ciudadanos".

Vist des del 2002, quan el negoci de la ciutat ha esdevingut tan "realista", val a dir cru, bast i groller, entendreix la lectura d'aquell document, com també la joventut i la ingenuïtat que s'hi respira. Però aleshores encara créiem que quan parlàvem de patrimoni no parlàvem de quelcom que incumbís directament al Ministeri d'Hisenda. I Berlusconi no havia fet aquella troballa "genial" per al Capital de vendre les antiguitats "menors" d'Itàlia des d'una empresa (semipública, és clar), anomenada Patrimonio Italiano, S.L.

Ara que a Elx ya han derrocat gairebé tots els edificis inclosos en aquell catàleg (i han talat arbres i palmeres i han desfet l'espai urbà) i es fan reconstruccions que apropen Elx a un parc temàtic, sense un bri d'autenticitat ni de veritat, sorpren també com han esdevingut buides i vàcues determinades afirmacions en boca dels polítics. Però encara que sembla mentida, aquestes coses es deien fa vint anys al saló de plens municipal, al mateix lloc on ara es torna a promoure i aprovar sistemàticament la destrossa de la ciutat, un lloc on han tancat la porta per on entrava la gent des del segle XV, un lloc on tornen a segrestar la possibilitat d'opinar i de parlar

lliurement. Em ve al cap amb tristesa aquell magnífic fresc que Ambroggio Lorenzetti pintà el 1340 a la Sala dels Nou del Palazzo Pubblico de Siena: Al·legoria del bon govern de la ciutat.

GJiU. 25-07-2002

[«Vint anys del Catàleg d'Edificis Protegibles d'Elx»,
Información, Elx, 26-08-2002, p. 6]

Revisat: 28-08-2002

DE COM INTENTE EN VA APRENDRE A NO VEURE AIXÒ QUE ANOMENEU PAISATGE

Octubre 2002

La primera pista me la donà Agustín García Calvo en un text

[...]

Em tornà a posar sobre avís Rafael Sánchez Ferlosio.

[...]

Ho vaig entendre millor llegint una tendra evocació de Jaume Giner brultalment interrompuda

I als Quatre Pilars cercava el paisatge on només hi havia una serra i un cel cruel que ens nafrava la pell mentre replegàvem ametlles.

El que ho és tot i no és res.

¿L'hort un paisatge? Aquestes palmeres en el crepuscle, aquesta serra

Vistes, terra, camp, convertit en diners

El paisatge no és res, és una mera paraula buida, una cortina de fum que cega els ulls, un vel de boira que falseja la percepció i amaga la destrucció que el Capital perpetra. Paraules buides, com Patrimoni, Naturalesa, Medi Ambient, Ecologia, Tolerància, Recuperació del que siga. Falsetats llençades pel Capital i per l'Estat per a perpetuar la destrucció i amagar l'administració de mort.

L'aeroport de Bcn, autoproclamat amic respectuós del medi ambient. Empreses de valoració de bens ambientals per a "gestionarlos" millor.

GJiU. 10-10-2002

Revisat:

EL NU I EL DESPULLAT

Novembre 2002

A principi dels anys 60, les autoritats locals polítiques i econòmiques del franquisme promovien a Elx durant les festes d'agost, per mor d'allò de la promoció i difusió de la cultura d'Estat, unes exposicions pictòriques a l'hort del Xocolater, on els quadres s'instal·laven a les vores de l'ample passeig central del jardí en què, ja aleshores, havia quedat convertit l'antic hort, en cavallets de fusta disposats sobre la grama que, com una gespa resistent i brusca, envoltava dins dels parterres les velles palmeres i els arbusts ornamentals nous de trinca.

Jo devia ser encara un xiquet, car recorde anar-hi amb els pares i la germana petita, agafats de la mà, en alguna nit de passeig per la ciutat en festa, una visita motivada no tant per un interès artístic o cultural dels meus progenitors, quelcom absolutament inexistent en la meua família, ni tampoc per l'existència de cap vincle familiar o amistós amb els artistes que exposaven llur obra, com per buscar una manera d'allargar aquelles passejades sense objecte i amb pocs punts d'atracció on acudir.

Un any d'aquells, entre altres obres el contingut de les quals he oblidat per complet, hi havia exposat el quadre d'una dona tota nua, estesa o gitada sobre una tela o un llençol, amb els muscles lleugerament aixecats i el cos recolzat en un coixí. Hom seguia el model de la maja de Goya o l'obra d'alguns andalusos castissos vuit-centistes, com ara Romero de Torres o Rodríguez Acosta, més que no pas el de les Venus de Ticià. Era aquell un quadre que em despertà la curiositat al davant d'allò desconegut, però que no em provocà calfreds d'emoció.

Encuriosits tots tres (la nena era prou petita com per a quedar al marge) per saber el nivell de definició pictòric del vell púbic de la model, i per tal d'esbrinar-ho, tot prevenint la mala imatge d'un xiquet fixant-se en aquelles coses, la mare digué: "deixa que s'acoste el pare a veure com li ho han dibuixat". I el pare, tot xafant la gespa, va parar esment en aquella reproducció d'un pubis femení (part anatòmica que rebia aleshores en l'àmbit en què em vaig criar, abundosos i festius noms populars prou menys delicats que el que aquí emprem ara) que ostentava la senyora del quadre.

Degué ser per aquella mateixa època que els pares em van portar a Madrid per primera vegada (encara no havia complert els onze anys, feia primer de batxillerat) i vam anar a veure el Museo del Prado. Dues coses em van sorprendre, a més de les ja aleshores inevitables i impressionants Meninas: els jesusets i els santjoanets de Murillo, els quals s'adeien amb el meu gust infantil per les narracions de les mitologies religioses cristiana i greco-romana, i el que em semblà una estranya

pintura, anomenada quelcom així com La Vía Láctea, de no sé quin autor (¿podria ésser Poussin?) on una dona nua es premia la mamella, tot fent-hi sortir un poderós raig de llet que, al·legòricament, esdevenia la galàxia referida al títol de l'obra.

Aquests són alguns dels records més antics que conserve de la visió d'un nu en una obra d'art.

Però per aquell mateix temps, quan la família es llevà el dol pel iaio Joan, solíem anar a la mar alguns dies d'estiu. Eren aquelles unes entranyables i casolanes excursions familiars per a les quals fèiem servir l'autobús de línia que ens duia, des d'Elx, fins les platges d'Alacant o de Santa Pola, on passàvem el dia. Ens banyàvem, fèiem castells d'arena, passejàvem per la vora de la mar, dinàvem amb gana. La mare, oscil·lant sempre entre el desànim profund, el rapte d'histèria i una extrema animositat, amb el canvi d'escenari que el viatge comportava, encara que fos tan mínim, se sentia feliç i es mostrava alegre. Hi solien venir cosines o veïnes ja adolescents, una mica més grans que nosaltres. Recorde vagament com, des d'una incipient sexualitat que aviat esdevindria obsessiva i torturada, em cridava l'atenció el formós embalum (li déiem bulto) que lloïen els homes a la part inferior del cos, cobert pel vestit de bany, sota el qual, evidentment, no se m'ocultava quines delitoses meravelles s'amagaven, però sense saber encara que ni la religió ni la societat acceptaven que allò pogués ser objecte de la meua atracció i del meu desig.

I en aquella imaginació infantil, vivament febril i excitable, se'm quedà gravada una conversa a mitja veu, confidencial i còmplice, entre les xiques joves que vingueren a la platja amb nosaltres aquell dia. Dues d'elles confesaven a les altres, en veu baixa i entre rialles, que als vestuaris dels banyets de fusta on havien anat a canviar-se de roba i posar-se el banyador, havien descobert una petita esclatxa dissimulada en la paret, i que, en oir gatzara d'homes al vestuari del costat, havien mirat fugaçment i s'havien trobat amb una colla d'amics joves desvestint-se i posant-se el banyador, encara que, totes sufocades, no havien gosat seguir espiant-los malgrat l'atracció que la situació els provocava i l'excitada curiositat que els movia a fer-ho. Les altres els van respondre que havien estat ben tontes de no mirar, unes beneïdes que havien perdut aquella oportunitat d'or per a veure uns homes joves tots despullats. Fou aquella una breu conversa que vaig seguir mig d'amagat i que m'excità la curiositat i em féu sentir d'acord amb les segones noies, tot pensant que d'haver-me trobat amb una oportunitat semblant de veure sense ser vist no l'hauria deixat perdre.

Com són de rars i d'imprevisibles els resorts de la memòria. Aquestes vivències merament anecdòtiques van travessar els anys posteriors i s'endinsaren en la meua experiència com a observador d'obres d'art. I quelcom semblant a aquelles

primerenques emocions ha anat rebrotant anys després en veure als museus de París els grups d'homes despullats pintats per Cezanne, en admirar a Munich o Atenes les escultures d'atletes i d'efebes esculpits pels grecs antics, en atendre a Madrid, Anvers o París la carnositat de nacre de les dones de Rubens o la finíssima suavitat de vellut de la pell nua de les figures d'Ingres. I també, és clar, els cossos despullats sorpresos o entrevistos çà i lla, als llocs més diversos de moltes ciutats alienes i de la pròpia ciutat.

Quan moltes dècades després em quedava, de tant en tant, a dinar amb el professor Tomàs Llorens al campus de la Universitat d'Alacant, en aquells memorables dinars que subseguien les magnífiques classes sobre art que impartia als alumnes d'arquitectura, en una ocasió Tomàs em parlà de la diferència que establia Kenneth Clark entre el nu i el despullat dins l'activitat pictòrica i dins la lectura crítica de les obres d'art. Vaig recordar aleshores aquells moments entre la infantesa i l'adolescència, quan despertaven a la vegada en la meua ànima la consciència del bé i del mal, de la repressió i de la censura, de la sublimació de l'atracció i dels sentiments, del que podia i del que no podia fer-se i acceptar-se, la consciència de la realitat palpable que formava part de la vida, i de la seua representació in absentia en el món de l'art.

Vaig entendre que, al llarg dels anys, el meu esguard, admirat i contemplatiu sobre els nus i els despullats en l'art i en la vida havia estat marcat per aquell despertar difícil a un món dels sentits corporals de la pell i del desig on les inclinacions naturals deixaven de ser espontànies i enjogassades per a esdevenir marcades, eternament marcades, per l'entrebanc, per la prohibició i per la llei.

GJiU. 05-11-2002

Revisat:

LA DESAPARICIÓN DE LOS HUERTOS DE PALMERAS DE ELCHE

Novembre 2002

A lo largo del siglo XX han ido desapareciendo de forma paulatina y continuada los huertos de palmeras de Elche. Y los últimos restos de los mismos están desapareciendo aceleradamente en estos primeros años del siglo XXI.

Bien es verdad que en Elche siguen existiendo palmeras datileras en una cierta abundancia, la suficiente para atraer y sorprender la mirada del turista o del viajero, pero las características del espacio en el que están plantadas poco tienen que ver con los ancestrales huertos cultivados por nuestros antepasados. Bien es verdad también que al turista, que está de vacaciones, predispuesto a eso que llaman "pasárselo bien" y a despilfarrar mucha gasolina, y que viene ya formado para admirarse de todo lo que ve (y cuanto más se parezca a una imagen de parque temático o de programa televisivo sobre eso que llaman "naturaleza" o "medio ambiente", mejor que mejor) a ese turista masivo y ciego (ni tampoco a los aún más ciegos políticos y empresarios que lo mueven) no le importa si las palmeras que quedan en Elche son más antiguas o más nuevas, si forman parte de un huerto tradicional o si están en medio de una megarrotonda de tránsito para automóviles de las que proliferan últimamente de la mano de los megaingenieros que perpetran megacarreteras. Pero la verdad es que nada de ello tiene que ver con los antiguos e ilustres huertos de palmeras que alimentaron a nuestros antepasados y que admiraron los viajeros cultos que en el mundo han sido y que por aquí pasaron.

Curiosamente, la proclamación que en el 2000 hizo la UNESCO de algunas palmeras de Elche como Patrimonio de la Humanidad (una condecoración funesta y perniciosa que no hay pueblito ni villorrio de las Españas que no muestre unas ansias locas por tener) coincide, esta declaración, con la culminación del proceso de desaparición que comentamos, sirviendo, además, para acelerarlo. Claro que la UNESCO, como los gobiernos y las administraciones públicas (de las cuales no deja de formar parte, al margen de que se nos presente con una cara más o menos limpia) para referirse al lugar del que hablamos, ni siquiera utiliza el término tradicional, "huertos de palmeras", ni el exacto término agrícola y botánico, "plantaciones de palmeras", sino el exótico término "palmeral", más artificioso y falso entre nosotros, pero que resulta mucho más apropiado para el consumo turístico y propagandístico, que es la única finalidad que parece quedarles a las palmeras de Elche.

Al margen de las falsedades que incluyen las operaciones culturales de los Estados y de los gobiernos, publicitadas urbi et orbe por los medios de formación de masas, pero que no agotan, por fortuna, el mundo en el que nos movemos y que nos mueve, la principal razón para la desaparición de los huertos de

Elche y su transformación en otra cosa, bien por la mera destrucción física, bien por la alteración profunda de sus características, bien por falseamiento de su significado, la razón hay que buscarla en la pérdida total de la rentabilidad del cultivo de la palmera a lo largo de las últimas décadas.

Hay que insistir en el hecho de que las palmeras de Elche no son un bosque, no son un jardín, no son unos vegetales que nacen y se desarrollan espontáneamente, sino que son un cultivo agrario que, en mayor o menor extensión, está presente entre nosotros desde la edad media, y que, según los documentos conocidos, se ha desarrollado abundantemente, ocupando una gran extensión de terreno, a lo largo de los siglos XVII, XVIII y XIX.

El motivo para que los propietarios o los cultivadores de las tierras eligiesen esta especie vegetal fue la elevada salinidad del agua del río Vinalopó, el río que riega el campo ilicitano, así como la capacidad de la palmera para desarrollarse en sociedad con otros cultivos, granados fundamentalmente, pero también olivos, alfalfa, azufaiños, dicen que algodón, etc. los cuales, como las palmeras, y a diferencia de casi todos los frutales y las hortalizas, también aceptan esta agua del Vinalopó que en Elche se llama "salada".

Antes de que los aviones y los plásticos proliferasen (gracias al empeño interesado de las grandes compañías petrolíferas, de la publicidad, de la televisión y de los Estados) y modificasen profundamente nuestros hábitos, los objetos de nuestro aprecio y nuestras aspiraciones, antes, en aquellas formas de vida que aún llegamos a conocer en nuestra infancia, los numerosos productos de la palmera tenían una gran utilidad, ya que ofrecían un generoso servicio a los arrendadores o caseros que solían vivir en las mismas casas de los huertos y a los propietarios de los mismos: dátiles para comer las personas y las bestias; palmas secas para fabricar sombreros, escobas, capazos y otros artefactos domésticos; palmas blancas lisas y rizadas para la celebración del Domingo de Ramos; cascabotes con pinchos para vallar las fincas; hierbas para las ovejas, conejos y cabras que habitaban en el mismo huerto, junto a cerdos, mulas, asnos y gallinas; hierbas para ensaladas; hierbas aromáticas; aliño para aceitunas; leña para los hornos de la casa del huerto y para los hornos de pan cocer de la villa; abono para las plantas de las macetas, etc.

Pero todas estas utilidades han desaparecido por completo en el último tercio del siglo XX. Y con ellas se han ido las casas y demás construcciones tradicionales de los huertos, las acequias y las obras hidráulicas, la vegetación asociada y la fauna, humilde y maravillosa. Sólo la palma blanca (cosechada, sobre todo, en los huertos más alejados de la ciudad, dispersos por lo poco que queda de campo vivo y de verdad), sólo la palma sigue siendo un negocio más o menos rentable, pero el

encapuruchado de las palmeras (consistente en recoger las palmas verdes y cubrirlas completamente con palmas secas, acción necesaria para hacer blancos los nuevos frondes que nacen al imposibilitarles la fotosíntesis), el encapuruchado es un acto agresivo que conlleva un elevado número de muertes, muertes que se han incrementado con la aparición de plagas de gran incidencia y extensión no conocidas con anterioridad.

Este es otro de los motivos de la merma de los huertos de palmeras: el abandono de la actividad agraria y la conversión de los huertos en escuelas, hoteles, jardines, chalets, etc. ha colaborado en el desarrollo de esta miseria que, agarrada al ojo tierno y al arranque de las frondes, y alimentada por la constante sequía, mata las palmeras de igual forma que otras miserias acaban con los olmos o con los geranios. Por otra parte, el uso sistemático de herbicidas ha arrasado la humilde vegetación espontánea asociada a los huertos y, con ella, la pequeña fauna, variada y maravillosa, que vivía de la misma. Y para colmo, el agua de riego tradicional viene sumamente contaminada por los productos domésticos e industriales que arrastran las aguas negras que arrojan al río Vinalopó, sin depurar, los pueblos y las industrias de la cuenca. El riego por aspersión con agua potable y las praderas de césped son, en fin, otras anomalías que han desfigurado lo que una vez fueron huertos tradicionales.

Y ya, para ir cerrando la destrucción, tenemos la misma ciudad de Elche, como artefacto físico de donde el capital inmobiliario obtiene un imparable movimiento dinerario y unas jugosas ganancias. En efecto, los huertos de palmeras rodeaban la ciudad antigua, se fundían con ella, le daban su mejor significado frente a la mirada de los viajeros ilustrados y románticos, configuraban un paisaje rural y urbano orientalizante y sorprendente para los forasteros cultos y curiosos. Pero de todo aquello apenas si quedan ruínas insignes y mensajes publicitarios. A lo largo del siglo XX, en su proceso de transformación, Elche, con una industria zapatera potente y salvaje, con una clase dirigente en su mayoría parvenu, engreída, inculta y analfabeta, y con una clase trabajadora que mayoritariamente ha ido adoptando el modelo que le ofrecía la clase dirigente en que se miraba, Elche, ha ido definiendo los límites urbanos de la ciudad en contra de los huertos que la rodeaban y que le habían dado la vida.

Si establecemos una sistematización de este proceso urbano fagocitador podemos distinguir tres etapas:

Primero, entre 1890 y 1930, los propietarios talaban las palmeras y asolaban por completo los huertos para construir pequeños barrios de casas de planta baja, de trazado informe y de calles estrechas, y también fábricas de grandes dimensiones que buscaban la proximidad del ferrocarril, de las carreteras o de la mano de obra. Algunas campañas de defensa de las palmeras

que desarrolló en los años 20 y 30 una minoría de intelectuales concienciados de Elche, y que tuvieron un alcance estatal y una cierta repercusión en los ámbitos ilustrados, académicos y oficiales de Madrid, desembocaron en un decreto de protección dictado por la Segunda República y en un cambio de rumbo (no en la desaparición) en la destrucción de los huertos. Un gran ensanche a poniente del río Vinalopó permitió la expansión de la ciudad, con la construcción a gran escala de casas y de fábricas, por un terreno seco, pobre, plano y sin palmeras, adecuado para la urbanización. Y la pobreza de la postguerra y de la autarquía les dió un valor renovado a los productos de las palmeras. Los ricos, los curas y las monjas ostentaban la palma blanca en la procesión del Domingo de Ramos. Los pobres mendigaban por los huertos, y si podían recoger un puñado de dátiles, ese día ya no se morían de hambre.

Con todo, entre 1940 y 1960, se practicó un nuevo sistema para deshacer los huertos en su enfrentamiento con la ciudad, consistente en rodear al enemigo antes de darle el jaque mate. Y esta sería la segunda etapa en el proceso de desaparición que comentamos. Distintos barrios de casas y de fábricas situados a levante del conjunto formado por la ciudad antigua y los huertos de palmeras, convirtieron en urbano lo que era un entorno agrario. Los caminos rurales que atravesaban los huertos tuvieron que ser ensanchados ad majorem gloria del automovil para las masas, con la tala y con la muerte consiguiente. Y a la vez, los usos urbanos se introdujeron en los bancales de los mismos huertos, negándoles su carácter y haciéndolos ciudad al convertirlos en equipamientos privados o públicos o en residencias burguesas. Y aún más: la ficción se apoderó de la defensa de los huertos, oficializada por el franquismo. Y el "transplante" de palmeras, abundante y continuo, se convirtió en una tala de guante blanco, sangrante y oculta, a la vez que la tala de guante negro, no menos sangrienta que la otra, pero sin ambages ni coartadas (como otras formas de muerte) se convirtió en monopolio del Estado, personificado aquí por el Ayuntamiento.

Y este sistema desarrollado por el tardofranquismo entre 1960 y 1979, que intentó ser leve y tímidamente reconducido en la primera etapa municipal democrática, entre 1979 y 1995 (ingenuo empeño demostrado inútil), se ha vuelto a poner en práctica, hábilmente perfeccionado, por el nuevo desarrolllismo que se practica desde el Ayuntamiento a partir de 1995, intensificado y acelerado después de 1999. Esta tercera etapa, que cierra el siglo XX y abre el siglo XXI (también miseria de los siglos y del cómputo del tiempo), configura lo que podemos llamar la destrucción democrática de los huertos de palmeras, y está llamada a ser el tiro de gracia en la desaparición de este territorio agrícola tradicional.

Dos operaciones de especulación capitalista de alto vuelo nos pueden servir para ilustrar esta forma democrática de

destrucción. Un aparcamiento subterráneo en la zona conocida como Traspalacio ha implicado la alteración de un límite urbano fosilizado desde el siglo VIII, con la fundación árabe de la ciudad, una agresión a los huertos de palmeras situados al norte (ya convertidos en jardines desde hace décadas), la tala una madrugada de agosto, a escondidas, de decenas de pies, y una contestación ciudadana que el Ayuntamiento ha combatido con todas las armas de propaganda a su alcance, que no son pocas. Una operación, en fin, que el actual alcalde (amante, como tantos otros, de los parquings y de los grandes empresarios, un alcalde, como tantos otros, que no soporta la la discrepancia y que, como todos los gobernantes autoritarios, ha encontrado en la publicidad su gran arma electoral) presenta como una operación "cultural" gracias al perfecto maquillaje de la misma.

Más sangrante aun es el caso del huerto de la Puerta de la Morera, amenazado desde los años 30, pero que hacia 1972, a pesar de su abandono, aun se conservaba más o menos en pie. El Plan General de 1986 lo calificó de zona verde, con lo que podía haberse convertido en un parquecillo, que es el mal menor que sufren los huertos que dejan de ser tales. Pero gracias a una trama político-económica digna del mejor franquismo triunfante y negro, estos terrenos fueron recalificados en 1998 como zona urbana, se han construido allí varios centenares de viviendas en varios bloques lineales, se ha excavado en todo el terreno otro gigantesco aparcamiento subterráneo y, en una batalla mediática ganada de antemano, se ha barnizado la jugosa operación inmobiliaria con un centro cultural high tech, arquitectura premiable i de revista. El efecto inmediato ha sido acabar con las palmeras que quedaban en pie y, como se hacía en los años de 1900 (aunque con mayor delito, si cabe, ahora que entonces), convertir impunemente la mayor parte del antiguo huerto en un fragmento de ciudad maciza.

Así, gracias a estas prácticas urbanas, los años del 2000 nos acercan a los años del 1900 y confirman lo que se dice en aquellos versos de Rafael Sánchez Ferlosio titulados Campana vespertina:

Vendrán más años malos
y nos harán más ciegos;
vendrán más años ciegos
y nos harán más malos.

Vendrán más años tristes
y nos harán más fríos
y nos harán más secos
y nos harán más torvos.

GJiU. 19-11-2002

[«La lenta (y a veces sutil) destrucción de las palmeras de Elche, patrimonio de la Humanidad», comunicació presentada a la II Bienal de la Restauración Monumental, Fundación catedral Santa María, Academia del Partal, Vitoria-Gasteiz, 21/24-11-

2002. Una ressenya, amb dues fotografies, en Información, Elx,
19-01-2003, p. 6]
Revisat: 18-06-2004

